

Тарасюк Т.М.,
здобувач кафедри історії та
культури української мови
Волинський національний
університет ім.Лесі Українки

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТУ МОЛИТОВ БАТЬКІВ І ДИТЯЧИХ МОЛИТОВ

Зростання ролі церкви в духовному житті українців в останні десятиліття призвело до збільшення зацікавленості науковців проблемами становлення і розвитку конфесійного стилю, зокрема його жанрових різновидів, мовно-виразових засобів. Значне місце з-поміж таких наукових студій належить розвідкам про один із основних жанрів релігійного стилю – молитву. Вона стала об'єктом насамперед богословських досліджень, які розглядають її як “словесну Божу ікону” [10, 145], як “таїнственну дійсність дієвого порядку з дуже далекосяжними наслідками, які сягають у саме нутро і суть семантичного, логічного й онтологічного порядків” [2, 73]. Літературознавців цікавить молитва як літературний жанр, який є “відгалуженням медитативної лірики” [1, 56], а тому її вивчення обмежується українським поетичним дискурсом [3; 18; 7]. Педагоги вважають молитву “ознакою здоров'я нашого духовного життя” [13, 75], а тому на ній “має ґрунтуватися виховання духовних цінностей у сучасних дітей та молоді” [13, 79].

Як об'єкт лінгвістичних студій молитва також викликає значний науковий інтерес. Зокрема А.Кожина вивчає структуру молитви з погляду теорії комунікативного акту [8], розвідки С.Богдан присвячені молитовним звертанням як домінанті духовного діалогу [4], стилістичні особливості молитовних текстів принагідно досліджує Н.Бриндас [5].

Згідно з лексикографічними джерелами молитва – це “1) дія за значенням молитися; 2) усталений текст, який промовляється, виголошується віруючими при зверненні до бога, до святих” [20, 783]; “усталений текст, що читається віруючим під час звернення до Бога, до святих” [6, 537]; “усталена словесна формула, змістом якої є звернення до Господа Бога, Пресвятої Богородиці та святих із проханням чи подякою або прославлення священних осіб і подій” [17, 77].

Як бачимо, всі визначення стверджують, що молитва є усталеним текстом. Відомо, що “переважну більшість молитов уклали в період Вселенських Соборів такі великі Отці Церкви, як свт. Йоан Золотоустий, свт. Василій Великий, свт. Григорій Богослов, преп. Антоній Великий, преп. Макарій Великий, преп. Єфрем Сирієць, преп. Йоан Дамаскин, преп. Симеон Новий Богослов та інші” [10, 156]. Як слушно зауважує В. Лепакін, “ранішнє та вечірнє домашні правила не змінюються протягом багатьох століть і утворюють ту основу, те ядро, навколо якого можливе народження нових молитов. Такі молитви інколи вміщують у додатку до Молитвослова, проте увійти в молитовне правило жодній новій молитві з часів преп. Симеона Нового Богослова (поч.ХІ ст.) не вдалося” [10, 156].

Зазвичай молитовники містять у собі молитви як приватного (ранішні, вечірні, на всяку потребу), так і богослужбового характеру (молитва вхідна, молитва початкова, молитва облачання, молитва кадила, молитва заамвонна та ін.).

Матеріалом нашого дослідження стала частина молитов на всяку потребу, а саме: молитви батьків за дітей та молитви дітей, зафіксовані у таких джерелах: “Молитовник” [12], “Молитви за дітей” [11], молитовник “Прийдіте поклонімося” [15], “Православний молитовник” [14], молитовник І.Пулня [16], “Колисанки” [9], інтернет-ресурси [23; 24; 25; 26; 27]. Основу склали прозові тексти та кілька дитячих віршових молитов.

Метою нашої роботи є з’ясування структурно-семантичної організації молитовного тексту, особливостей функціонування у ньому етикетних одиниць, опис мовно-виразових засобів молитви.

У класифікації молитовних текстів прийнято дотримуватися поділу на молитви покаєнні, прохальні, подячні або “благодарні” [10, 145]. І.Бетко стверджує, що “найпростішим типом молитви є прагматичне прохання. До іншого типу належать молитви про допомогу в моральних та інтелектуальних ускладненнях, а також у духовному зростанні. Третій тип становлять молитви без прохань, суть яких – у роздумах про Божественну досконалість, у благоговінні перед Богом, а також у прагненні злитися з Ним” [1, 56].

Досліджувані нами молитви належать здебільшого до прохальних, лише декілька молитов дітей є подячними, три молитви матері – покаєльними, ще три – поминальними. Батьківські молитви можна класифікувати тематично за специфікою молитовного прохання до адресата: 1) молитви подружжя про дарування дітей; 2) молитви вагітної жінки; 3) молитви за ненароджених дітей; 4) власне молитви за дітей: їх виховання, здоров’я, захист, земні і духовні блага, навчання, одруження та ін. Діти ж здебільшого звертаються до Бога з двох причин: по-перше, просять благословення або дякують за свої дитячі справи, по-друге, моляться за своїх матерів, батьків, сестер, братів, родичів.

Прийнято вважати, що молитва – це діалог, розмова людини з Богом, тобто комунікативна ситуація передбачає наявність адресата та адресанта. Зауважмо, що адресатом не завжди виступає Бог, ним може бути посередник, “проміжний адресат” [8, 140] – Діва Марія, Ісус, ангел-охоронець, святі.

Як стверджує А.Кожина, для молитви не завжди характерне ототожнення автора і адресанта, як це буває у звичайному комунікативному акті. Особливо ж якщо молитва набуває письмової форми, то тим самим “автор пропонує використовувати молитву іншій людині” [8, 140], тобто коло адресантів розширюється. Можливо звідси деякі богослови пропонують вважати молитву полілогом: “Вона не монолог одної людини, спрямований до іншої особи чи осіб ... Молитва не діалог, або розмова двох осіб, які обмінюються ідеями і духовними дообрами. Молитва – це міжособовий полілог, бо вона з конечності включає багато осіб. З християнського погляду кожна молитва – це зов Бога Отця через Сина і у Святому Дусі, спрямований до конкретної людської особи, тобто до цього чоловіка, цієї жінки, цієї дитини, але завжди як до члена цілої людської спільноти. Молитва – це відповідь

конкретної людини, яка є членом людської спільноти, що зароджується з природного і надприродного пережиття і досвіду” [2, 76]. Однак молитву як полілог найкраще видно під час Божественної Літургії, коли “єпископ, священник, диякон, читець і мирянин висловлюють свої молитовні погляди і почування, з яких усі зливаються в одну велику драму” [2, 78]. Адресантом у досліджуваних нами молитвах є батьки і діти.

Молитва, як і будь-який інший жанр релігійного стилю, має свою композиційну структуру. В.Лєпахін виокремлює чотири головні елементи: а) славослов’я чи хваління; б) благодарення; в) покаєння, сокрушення за гріхи; г) прохання [10, 157], тоді як А.Кожина пропонує дещо інший набір компонентів: звертання до адресата; посилення на подію, яка відбулася в минулому і підтверджує могутність Бога; применшення адресанта (якщо молитва покаєльна); саме прохання; славослів’я Єдиного Бога або посередника, який передував йому; амінь. [8, 141]. Така структура достатньо рухома, тобто послідовність елементів не є сталою і може змінюватися. Вважаємо, що обидва погляди є взаємодоповнювальними, а тому розглядатимемо наявність вище названих структурних елементів у запропонованій нами групі молитов.

Первоканон, Протомолитвою, молитвою молитов, іконообразом усіх пізніших православних молитов прийнято вважати молитву Господню “Отче наш” і лише згодом утворилися молитви “однієї теми” [10, 157], наприклад, покаєнні молитви перед сповіддю та причастям, молитви подяки після святого причастя, молитви на різні потреби (за хворих, за упокій, за подорожуючих) та ін.

Розглянемо детальніше структуру молитовного тексту. На думку С.Богдан, своєрідним кодом, завдяки якому встановлюється і підтримується духовний діалог із божеством, є звертання [4, 76]. У досліджуваних нами молитвах батьки найчастіше звертаються до Бога, Ісуса Христа, Матері Божої, зовсім рідко до ангела-охоронця своїх дітей; діти моляться до Бога, Ісуса Христа, ангела-охоронця. Жодної молитви не зафіксовано із звертанням дитини до Матері Божої.

Крім стилістично нейтральних звертань до Бога – *Боже* [11, 15], *Господи* [11, 10], *Господи Боже* [11, 24], до Ісуса – *Ісусе* [11, 36], *Ісусе Христосе* [23], *Господи* [11, 18], до Марії – *Маріє* [11, 19], *Богородице* [14, 57], вживаються звертання на позначення істотних якостей адресата, як-от: до Бога – *Спасителю* [11, 25], *Чоловіколюбче* [24], до Ісуса – *Спасе* [14, 57].

Опорні лексеми, вживані в ролі апелятивів, можуть поширюватися: присвійними займенниками, що вказують на інтимізацію мовлення, наприклад: *Господи мій* [16, 42], *мій Спасителю* [11, 36], *Боже наш* [24]; епітетами у пре- і постопозиції, які вказують на визначальні ознаки адресата та виражені одним прикметником: до Бога – *Всеблагий Боже* [11, 12], *Предвічний Отче* [11, 15]; до Ісуса – *Всемогутній Господи* [11, 33], *Ісусе Дорогий* [14, 57], *препрославлений Господи* [11, 7]; до Марії – *найліпша Мати* [11, 19], *Пресвята Діво* [11, 19]; двома прикметниками: *милосердний і всемогучий Боже* [11, 20], *всевидючий і многомилостивий Боже* [26], *дорогий небесний Отче* [26], *Пресвята Царице Небесна* [11, 22], *святі Божі слуги* [11, 20], *святий Ангеле Хранителю* [27];

іменниками у родовому відмінку – *Боже батьків і дідів наших* [11, 18], *Мати Господа Ісуса* [11, 19], *Мати Милосердя* [11, 23].

Фіксуємо також поєднання двох і більше опорних лексем як з означенням у пре- чи постпозиції: *Милосердний Господи Ісусе Христе* [11, 6], *Всемогутній Боже й Отче* [11, 16], *Пречиста Діво Маріє, Мати Божжа* [14, 57], так і без нього: *Господи Ісусе Христе, Спасителю наш*, [24], *Чоловіколюбче Господи* [24], *Богородице Діво* [11, 28], *Ангеле, Хоронителе мій* [9, 60].

Подекуди в ролі звертання можуть виступати субстантивовані прикметники, наприклад, до Бога – *Милосердний* [11, 21], *милостивий* [26], до Ісуса – *Всемилолюбивий* [25], до Марії – *Ласкава* [11, 19].

Особливою емоційністю відзначаються звертання виражені перифразами, наприклад: *Владико Небесний* [25], *Судде Праведний* [11, 11], *Отче щедрот і всякого милосердя* [11, 12], *ласкава Покровителько* [11, 19], *Владичице неба* [11, 19], *Царице неба і землі* [11, 26], *Мати Неустанної Помочі* [23], *моя свята Заступнице й Покровителько* [14, 57].

За допомогою розгалужених синонімічних рядів молільник передає свої особливі почуття і ставлення до адресата, наприклад: *Всеблагий Боже, ревнитель закону і правди Своєї* [11, 10], *Всемогутній, милостивий Боже, Творче неба й землі, і всіх сотворінь* [11, 23], *Отче небесний, Ти моя надія, потіха і єдина одрада* [16, 42]; *Помічнице християн та Цілителько недуг* [11, 23], *Мати життя, Заступнице і Пристане роду людського* [11, 26], *Маріє, Мати милосердя і Пристановице грішників* [11, 34].

Вибір таких етикетних формул звертання визначається темою комунікативного акту. Наприклад, коли мова йде про вручення своїх дітей всемогутній опіці й охороні Бога, то до нього звертаються *Всемогутній Боже* [11, 16], сподіваючись на безмежні можливості Бога; коли говорять, що Бог все бачить, звертаються *всевідучий Боже* [11, 34]. Зазначимо, що така тенденція характерна для початкових звертальних конструкцій, хоча фіксується і в середині (*“Судде Праведний, що караєш дітей за гріхи батьків їхніх до третього й четвертого покоління”* [11, 11]) й наприкінці тексту молитви (*“щоб ми та діти наші прославляли Тебе, милостиву Заступницю і вірну надію роду нашого на віки віків. Амінь”* [11, 29]).

Зумовленість звертальних конструкцій темою спілкування притаманне здебільшого звертанням до Бога (*“Господи! Творче всіх сотворінь, докладаючи милість до милості, Ти зробив мене достойною бути матір'ю”* [11, 8]; *“Боже, Отче всякого світла й знання! Сподівайся ласкавим оком на моїх дітей-школярів”* [11, 31]) та Діви Марії (*“вислухай, моя свята Заступнице й Покровителько, мою тиху, щиру молитву”* [14, 57]; *“Маріє, Мати милосердя і Пристановице грішників, заступися за мене перед Богом і випроси мені потіху, щоб я побачив (побачила) свою дитину чесною в житті й святою у Царстві Твого Сина”* [11, 34]), тоді, коли звертанням до Ісуса це не характерно.

Жінки досить часто послуговуються риторичними звертаннями у молитвах до Матері Божої в часі вагітності, при важких пологах, за ласку годування грудьми, за захист дітей, наприклад: *“О Преславна Мати Божжа, помилуй мене, рабу Твою, і поспіши мені на допомогу в часі моїх хвороб та*

небезпек, з якими народжують дітей усі бідні дочки Єви” [м21]; “**О пречудесна Владичице Богородице!**” [11, 27], “**О Мати Неустанної Помочі, Найщасливіша Мати Божого Дитятка, приходимо до тебе з важкими турботами на серці, але з довірою у Твою Неустанну Поміч**” [22], а також до Ісуса у покаяльних молитвах за вбите немовля абортom, наприклад: “**О Владико, Господи Ісусе Христе, Сину Божий! Заради великої благості Твоєї...**” [24], “**Ти, о Страждальнику Святий, ураний був за гріхи наші**” [24] і до семи святих отроків Ефеських: “**О пречудесні святі отроки, міста Ефесу похвало і всього всесвіту надіє!**” [11, 38].

Крім звертань молільників до одного адресата, фіксуємо й одночасне звертання до кількох адресатів, наприклад: *Пресвята Діво Маріє, Пречиста Мати й Заступнице чистих дуи, святий Йосифе, невинний Обручнику Пресвятої Диви й усі святі Божі* [11, 17], *Пречиста Діво Маріє, Святий обручнику Йосифе* [15, 53], *Небесні приятелі моїх діточок, святі Ангели, і Ви, святі Божі угодники, що Ваші імена мої діти одержали у святому Хрещенні* [11, 20].

У звертаннях до ангела-охоронця фіксуємо оказіоналізми *друже, приятелі*, утворені під впливом народнорозмовного мовлення, наприклад: *Мій Ангеле святий, Небесний друже мій* [9, 60], *Небесні приятелі моїх діточок, святі Ангели* [11, 20].

Для дитячих звертань не притаманна піднесеність, високість релігійного мовлення. Вони здебільшого нейтральні (*Ісусе* [24], *Ісусе Христосе* [24], *Господи Ісусе Христе* [14, 57] *Боже, Господи Ісусе* [24], *Спасе* [14, 57], *Боже* [12, 60], *Господи* [15, 53]. Такі звертання вирізняються дитячою безпосередністю, наприклад, в апеляціях до Бога діти послуговуються розмовним звертанням *тату*: “*дякую тобі, наш Тату*” [9, 60]. Інтимізація мовлення досягається завдяки означенням *любий, дорогий, предобрий, займенника мій – любий Спасителю* [11, 32], *Ісусе Дорогий* [14, 57], *Предобрий Господи* [14, 57], *Господи мій* [16, 42], *мій Боже* [9, 62], *мій любий Ісусе* [11, 32].

Зазначене стосується здебільшого віршової дитячої молитви, тоді коли прозовій молитві все ж таки притаманні розгорнуті звертальні конструкції, наприклад: *Милосердний Господи* [12, 59], *Всемилосердний Боже* [15, 53], *Отче небесний* [16, 41], *Всемилолюбивий Отче небесний* [16, 42], *Боже наш, Всесильний Отче* [9, 60], *Господи Боже, Отче мій небесний* [16, 41], *Господи всемогучий Боже* [16, 41], *Ісусе Христе, Милостивий Боже наш* [14, 57].

Наступним структурним елементом, згідно з класифікацією А.Кожинової, є посилення на подію, яка відбулася в минулому і підтверджує могутність Бога. Головною подією для батьків є народження дітей, дарування їх Богом. У можливості мати дітей подружжя вбачає Боже благословення, наприклад: “*Всемогутній, милостивий Боже, Творче неба й землі, і всіх сотворінь, що Сам зіслав на всі християнські подружжя благословення — дітей — плід лона жінки як спадок і нагороду від Господа*” [11, 23]; “*Господи! Творче всіх сотворінь, докладаючи милість до милості, Ти зробив мене достойною бути матір'ю; благодать Твоя дарувала мені дітей*” [11, 8]; “*Господи і Боже наш!*”

Ти поблагословив нащадками наше подружнє життя і поставив нас учителями і провідниками дітей” [14, 56]. У молитвах наголошується на тому, що Бог не тільки дарував дітям тіло, а й вселив у нього безсмертну душу, наприклад: *“Ти, Боже, створив тіла дітей в лоні матері й сотворив безсмертними їхні душі”* [11, 15]; *“Найсолодший Ісусе, Боже серця мого! Ти дарував мені дітей по плоті. Твої ж вони за душею; і мою, і їхні душі відкупив Ти Своєю безцінною Кров’ю”* [11, 7].

Оскільки людина визнає могутність Бога, то йому й доручає своє життя і життя своїх дітей. У досліджуваних молитовних текстах фіксуємо формули з опорними лексемами *поручаю/вручаю дітей (діточок), у твої руки передаю/доручаю, у твоїх руках*, наприклад: *“Тобі поручаю дітей наших, що Ти їх нам дарував, сповни ж молитви наші”* [11, 6]; *“Небесний Отче, Твоїй невимовній доброті і ласкавості вручаємо діточок, що ними Ти зволив нас поблагословити”* [11, 15] або наприклад: *“У Твої руки я передаю свої тіло і душу”* [26]; *“Господи, у Твоїх руках здорове и життя наше”* [16, 42]. У молитвах до Матері Божої молільники просять її заступництва: *“Твоєму Материнському заступництву себе доручаю”* [11, 27].

Ставлення Бога, Діви Марії до людини виявляється у їх ласці, доброті, ласкавості, милості, милосерді, благоді, благосерді, благодаті, щедротах, всепрощенні, на які велику надію покладають молільники і згадка про які є обов’язковим компонентом молитов. Щоб підкреслити емоційність названих опорних лексем, молільники часто доповнюють їх експресивно-оцінними означеннями *невимовний, великий, божественний, невичерпний, сердечний, святий, могутній, небесний, рясний, безмежний*, наприклад: *“спаси невимовною твоєю милістю”* [25]; *“благослови мене народити дитячко по великій милості Твоїй”* [11, 24]; *“Із невичерпної сердечної доброти Твоєї даруй і мені, ... щасливо відбутти пологи”* [11, 22]; *“до безмежного Твого благосердя насмілюся прийти і молюся Тобі”* [25]. Подекуди маємо покликання молільника одразу на кілька щедрот Божих, наприклад: *“Це Твій дарунок, Твоє милосердя, любий Господи!”* [26].

Молячись, людина надіється на поміч, опіку, охорону, владу, волю, руки Божі, без яких не збудеться те, про що просить у молитві, наприклад: *“Кожен, хто приступає до Тебе, без Твоєї всесильної помочі не відходить”* [11, 27]; *“нехай буде з дітьми моїми свята воля Твоя”* [25].

Щодо такого структурного елемента як применшення чеснот адресата, то воно простежується не лише у покаяльних молитвах, як про це говорить А.Кожінова, а й у прохальних, з тією лише різницею, що у текстах покаяльних молитв таке применшення людини, крім власне формул каяття, є одним із засобів підкреслення гріховності людини у порівнянні зі святістю Бога. Наприклад, у покаяльних молитвах жінки, яка зробила аборт, читаємо: *“Господи, в покаянні дай мені скрушене серце і прийми мене, благаючи”* [25]; *“Помилуй мене, помилуй мене упалу, і пом’яни мене грішну рабу Твою, у Царстві Твоєму”* [25]; *“Кров’ю Твоєю всечесною Ти оновив упале єство наше, онови, Господи Ісусе Христе, Спасителю наш, і нас, суцїх у тлінні гріхів, і втіш серця наші радістю Твого всепрощення”* [25]; *“Отче Всесвятий, в Тройці*

Єдиний, глянь Своїм оком на мене, **грішну, недостойну рабу**, яка вчинила страшний гріх дітовбивства в утробі своїй” [25].

Розуміння власної недосконалості і гріховності у текстах молитов найчастіше виражене: а) субстантивованими прикметниками *недостойна, благаюча, упала* (“Господи, ... **прийми мене, благаючу** ...” [25]; “**Помилуй мене, помилуй мене упалу** ...” [25]); б) стилістично маркованими лексемами *раба (раби), грішниця*, поширеними означеннями *недостойна, грішна, найнижча, бідна* (“Господи, даруй мені, **недостойній і грішній рабі Твоїй** (ім'я)...” [11, 14]) чи підрядними реченнями (“**Прийми, Богородице Діво, слізні молитви рабів Твоїх, що до Тебе припадають**” [11, 28]); в) перифразом (“Господи Боже! Я і плід утrobi моєї – **діти гніву за природою своєю, але Ти, найдорожчий Отче, змилосердся над нами**” [11, 24]); г) діеприкметниковим зворотом (“**молимо Тебе Всемилостива Владичице: нас, грішних, осуджених у муках родити і в печалях годувати дітей наших, милостиво помилуй і співчутливо заступи** ...” [11, 28]); г) опосередковано через описові звороти (“**Кров'ю Твоюю всечесною Ти оновив упале єство наше,...**” [25]).

А отже, вивищення Бога і применшення себе людиною у молитвах вибудовує протиставлення святості Бога і грішності людини.

Покаяння за гріхи зафіксоване лише у покаяльних молитвах жінки, яка зробила аборт. Варто зазначити, що такі структурні елементи як признання в гріхах і прохання простити їх не мають фіксованого місця у текстах. В одних молитвах спочатку йде прохання пробачити гріхи, потім зізнання в них (“**Прийми моє покаяння у гріхах і вислухай слова мої. Згрішила, Господи, перед небом і перед Тобою**” [25]), в інших – навпаки (“**Згрішила я, Боже, і милостиво благаю прощення у цьому постидному гріху. Каюся і взиваю до Тебе, Чоловіколюбця...**” [25]).

Подяка або “благодарення” [10, 157] у текстах молитов присутні факультативно – у молитвах вагітної жінки за благословення дитиною і в дитячих подячних молитвах за батьків та за можливість ходити до школи і навчатися. Формулами подяки здебільшого починаються подячні молитви. У прохальній молитві вони розміщені в середині тексту.

У молитві учня (учениці) фіксуємо обіцянку дитини добре вчитися, слухатися за те, що має можливість ходити до школи, наприклад: “**З вдячності за це постановляю добре вчитися, завжди бути чемним (чемною) і слухняним (слухняною) супроти моїх учителів**” [11, 32].

Наступним структурним компонентом, який є обов'язковим для всіх розглянутих молитв, є прохання. Власне у формі прохання і виявляється основна функція молитви – функція впливу на адресата. Здебільшого прохання виражене однією з дієслівних лексем *молю, благаю*, які є стилістично маркованими, нейтральними *прошу*, зрідка – *кличу* або одразу кількома (“**Я прошу Тебе, небесний Отче, даруй мені** ...” [26]; “**Тож молю й благаю Тебе, Ісусе Христе, зішли моєму батькові кріпке здоров'я і дай йому** ...” [14, 58]).

Названі формули прохання можуть підсилюватися лексемою *припадаю, прибігаю* (“**До Тебе прибігаю, молю и благаю, увільни мого любого отця (матір) від слабости**” [16, 42]), що підкреслює пошанне звертання молільника з

проханням до адресата, його добровільне применшення себе і вивищення Бога Ісуса, Марії у комунікативній ситуації.

Особливої емоційності і щирості у проханні додають невербальні засоби – припадання і цілування образу, наприклад: *“Тому-то, в гарячих сльозах, припадаючи до Твого образу зціляючого, й зі зворушенням його цілуючи, молимо Тебе Всемилостива Владичице”* [11, 28]; *“і всіх нас, що до святої ікони вашої припадаємо та гарячі молитви Вам возсилаємо, сподобить Царство Небесне здобути”* [11, 38].

Про покірність молільника, його цілковиту згоду на волю Божу свідчить така формула прохання як *благаю в покорі*, про надію на те, що Бог зверне увагу на просьбу людини, – *зглянься на благання*. Молитовне прохання передається й за допомогою розгорнутих етикетних формул: *“прихилися волею Твоєю святою до покірного благання мого”* [16, 42]; *“підносимо наші смиренні благання: прийми їх, о Преблагий Господи”* [25]. Крім названих, використовуються й прохання у формі заперечення, наприклад: *“Я не благаю Тебе, Христе любий, ні за що більше, тільки за свою рідну неньку”* [14, 57].

Композиційно прохання супроводжує всю молитву, тобто може розміщуватися на початку, в середині та кінці молитви.

Основним засобом реалізації апелятивної функції молитви, як відомо, є наказовий спосіб дієслів [8, 141]. Крім нього, активно використовуються наказовий спосіб дієслів із заперечною часткою *не* (*“не обділи їх у житті хлібом насущним”* [11, 12]; *“не поминай їм гріхів юності їхньої”* [11, 12]) та складена форма наказового способу (*“нехай стануть вони у Тебе обраною оселею Духа Святого, і хай буде їхній життєвий шлях святий і непорочний ...”* [11, 6].

Як свідчить А. Кожина, адресант не завжди впевнений, що контакт здійснюється, що його слова доходять до Бога, а тому найпершим проханням молільника до адресата є прохання вислухати молитву. У текстах це відображено за допомогою словосполучень *вислухай нас (мене), вислухай/прийми молитву, вислухай зітхання/слова мої*. Подекуди молільник просить не тільки вислухати, а й почути молитву (*“Почуй, милостивий, цю молитву і зглянься на благання Твоєї покірної раби”* [26]), виконати прохання, яке прозвучало у молитві (*“... сповни ж молитви наші”* [11, 6]), тобто не залишити без відповіді. У цьому й полягає одна з основних функцій молитви – функція духовної апеляції, коли “подача інформації має вербальний характер, а так званий “зворотний зв’язок” – поза вербальний: до людини не повертається слово, а духовна енергія, духовна підтримка, духовна сила” [21, 42].

В одній із молитв за матір адресант упевнений, що Ісус вислуховує кожну молитву, а тому не сумнівається, що і його молитва буде почута (*“Господи Ісусе Христе, що пригортав малих дітей до свого серденька, я знаю, що Ти радо вислухаєш, Спасе, молитву кожної людини, тож вислухаєш і мою щирю молитву”* [14, 57]). Якщо адресант звертається до адресата через третю особу, як-от у молитві до Діви Марії, то просить у неї передати слова молитви Ісусу (*“Вознеси молитви наші до Престолу Сина Твого й Бога нашого...”* [11, 29]).

Типологічними можна вважати такі семантичні різновиди прохань: 1) вберегти, врятувати від тілесних та душевних страждань; 2) про бажані дарунки для своїх дітей або батьків; 3) благословити на якусь добру справу; 4) навчити; 5) помилувати; 6) настановити на правильний шлях; 7) пом'янути померлих.

Прохання про охорону у молитвах виражене за допомогою лексем *охорони (хорони), вбережи, захисти, відверни (відвертай), віджени, звільни (увільни), спаси, порятуй, визволи*. Вони можуть бути як одиничними, так і подвійними “*хорони і заступи їх од всякої пригоди, болести и смутку*” [16, 41]; “*Спаси, Господи, і помилуй батьків моїх (імена)*” [14, 58]. Прохання вберегти може бути передане не лише одиничними лексемами, а й за допомогою таких стилістично маркованих стереотипних виразів: *візьми під Свою охорону й опіку* [23], *бережи під Твою святою охороною* [14, 58], *оберігай під Своїм покровом* [11, 14], *покривай твоїм покровом* [27], *прийди на поміч* [16, 42], *співчутливо заступи* [11, 28], *завжди при мені стій* [9, 60].

Якщо молільник звертається до третьої особи (Діви Марії, святих), то просить заступитися за них перед Богом і випросити Божі щедроти, наприклад: “*Пресвята Діво Маріє, Пречиста Мати й Заступнице чистих душ, святий Йосифе, невинний Обручнику Пресвятої Діви й усі святі Божі, заступіться за моїх дітей перед Богом і випросіть їм ласку невинності. Амінь*” [11, 17]; “*Маріє, Мати милосерда і Пристановище грішників, заступи мене перед Богом і випроси мені потіху, щоб я побачив (побачила) свою дитину чесною ...*” [11, 33].

Найчисельнішими є прохання про бажані дарунки, які молільник сподівається отримати у відповідь на свої молитви. Такі прохання висловлені здебільшого виразами з опорними лексемами *дай/подай, даруй/подаруй, пошли, зроби, вчини*, які виражають загальне прохання про допомогу. Подекуди опорні лексеми конкретизують прохання, як-от: *осіни, сповни, присмири, зішли, прищепи, оздорови, зціліть, потіште, просвіти, очисти, освяти, скріпи* та ін.

Прохання благословити виражене за допомогою опорних дієслівних лексем *благослови, поблагослови*; стилістично маркованими словосполученнями *дай благословення* [11, 14], *зішли благословення* [11, 38] або й цілими реченнями, наприклад: *покривай Твоїм святим благословенням* [14, 56], *благослови перстом Духа Твого Святого* [11, 26]. У молитві вагітної жінки зафіксоване етикетне прохання *зволь благословити* [11, 23].

Процес благословення може мати й невербальний спосіб вираження, а саме: кроплення водою і покладання руки, наприклад: “... *найдорожчий Отче, змилосердься над нами й окропи плід утроби моєї іссопом, хай очиститься*” [11, 24]; “*але скропи їх росою благодаті Своєї, щоб зростали в чеснотах і святості, оповиті благоговінням Твоїм*” [м11]; “*Спасителю, отак і я приношу до Тебе цей плід лона мого, поклади на нього благодатну руку Твою*” [11, 26].

Стилістично нейтральна лексема *навчи*, як і стилістично марковані лексеми *напоуми, настанови, просвіти*, виражає семантику прохання ‘навчити’. Щоб успішно навчатися, розуміти те, чому навчають, молільники просять відкрити їхні “серця, уми і уста”, наприклад: “*відкрий серця, уми й уста оцих*

рабів Твоїх (імена), щоб зрозуміли силу закону Твого й успішно пізнавали те, чому навчають їх, ...” [11, 30].

Прохання ‘помилування’ себе і дітей своїх молільники виражають за допомогою опорних дієслівних лексем *помилуй, змилосердься, зглянься* або складеного дієслівного присудка *будь милостивий*. Подекуди роль прохання виконують такі стилістично марковані вирази як *вчини милість, покрий милістю*.

Батьківське прохання ‘наставлення на шлях правильний’ дітей висловлене лексемами *спрялуй, покеруй, провадь*.

У поминальних молитвах до Бога звертаються молільники з проханням пом’янути померлих немовлят (“*Пом’яни, Чоловіколюбче Господи, душі спочилих рабів твоїх немовлят*” [25]; “*Пом’яни, Чоловіколюбче Господи, дитину, яка померла в утробі моїй*” [25]), у покальній – жінку, яка згрішила, зробивши аборт (“*Помилуй мене, помилуй мене упалу, і пом’яни мене грішну рабу Твою, у Царстві Твоїм нині, і повсякчас, і навіки-віків. Амінь*” [25]).

Як стверджує М.Скаб, “мінімальне коло граматичних форм, які беруть участь в реалізації апелятивної функції, складають вокативні форми іменника, імперативні форми дієслова, особові займенники 2-ої особи та похідні від них присвійні займенники” [19, 348]. Отже, окрім розглянутих вище звертань та формул прохань виражених наказовим способом дієслова, маємо активне використання у молитвах особового займенника *ти* щодо адресата, наприклад: “*До Тебе, всемогутній Господи, я вдаюся за поміччю*” [26]; “*до кого донесу сльози й зітхання мої, як не до Тебе, Царице неба і землі*” [11, 26]; “*я з покірним серцем звертаюсь до Тебе з вдячною молитвою*” [26]. Написання названого займенника з великої літери передає пошанне звертання адресанта до адресата.

Молільник розуміє, що все, що відбувається з ним у житті, діється з волі Божої. У досліджуваних молитвах згода виражена за допомогою виразів *як сам того бажатимеш* [11, 12], *якщо Ти цього забажаєш* [11, 13], *як бажаєш* [11, 37], *коли схочеш* [16, 42], *коли вже така воля Твоя свята* [16, 42], які утворюють складнопідрядні речення з підрядними умови, або простим поширеним реченням *не моя воля, а Твоя свята воля нехай діється* [11, 37]. Як стверджує Андрей Шептицький, “словами “нехай буде Божа воля” ми, передовсім, годимося та приймаємо всі випробування Божого провидіння щодо нас, годимося на всі хрести, терпіння, на всі хвороби й на саму смерть у тих обставинах, в яких Боже провидіння захоче нам її дати” [22, 31]. У молитвах спостережено згоду з Божою волею не лише у звичайних проханнях облаштувати долю дітям, благословити сімейне життя, а навіть у чи не найтрагічніших обставинах життя: під час хвороби близьких – чи то дітей, чи то батьків.

Прикінцевим структурним елементом молитви є славослів’я Триєдиного Бога або того адресата, до якого звернена молитва. Такі формули можуть мати розгорнуту будову, де молільник називає кожну з іпостасей Святої Трійці, наприклад: “*препрославлений Господи з Безначальним Твоїм Отцем, Пресвятим і Благим, і Животворящим Духом Твоїм*” [11, 7]; “*бо Ти — Бог могутній милістю й силою благ і Тобі належить всяка слава, честь і*

поклоніння, Отцю, і Сину, і Святому Духові” [11, 31] або бути лаконічними, наприклад: “нехай буде Ім'я Твоє, Господи, благословенне навіки. Амінь” [11, 18]. Зауважмо, у досліджуваних молитвах такий компонент не є обов'язковим і фіксується лише у частині текстів. До складу славослів'я, як правило, входить стилістично маркований вираз “завжди, нині, і повсякчас, і на віки віків” [11, 31] або його варіанти, здебільшого усічені форми – “нині і повсякчас і повіки вічні” [26], “нині, і повсякчас, і навіки-віків” [25], “нині і повіки вічні” [26], “на віки віків” [11, 13], “на віки вічні” [11, 19].

Про завершеність комунікативного акту свідчить стилістично маркована лексема *амінь*, яка “додається до славослів'я, щоб показати, що ми приносимо молитву з вірою, без жодного сумніву” [10, 151].

А отже, визначальними структурно-семантичними компонентами досліджуваних молитовних текстів є звертання до адресата, прохання про допомогу у різних життєвих ситуаціях, лексема *амінь*. До факультативних належать посилення на подію, яка підтверджує могутність Бога, применшення чеснот адресанта та його покаяння в гріхах, подяка за ласку Господню, славослів'я Бога. У сукупності вони формують композиційно і змістово завершені текстові утворення, своєрідність яких визначається передусім типом адресантів.

Література

1. Бетко І. Молитва як релігійно-філософський жанр // Дивослово. – 1999. – №12. – С.56-57.
2. Біланюк П. Божа істина, краса і любов. Проповіді, доповіді і розвідки. – Дрогобич: “Відродження”, 1995. – 308с.
3. Бовсунівська Т. Молитва як літературний жанр // Дивослово. – 2003. – №7. – С.3-8.
4. Богдан С. Молитовні й акафістні звертання як домінанта духовного діалогу // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: Рута, 2001. – Вип.117-118. Слов'янська філологія. – С.75-81.
5. Бриндас Н. Стилістичні особливості молитовних текстів // Студентський науковий вісник Тернопільського державного педагогічного університету ім.В.Гнатюка. – 2004. – №7.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТ “Перун”, 2003. – 1440с.
7. Даниленко І. Церковна молитва в українському поетичному дискурсі // Укр.мова та літ-ра. – 2008. – Ч.1-2. – С.4-7.
8. Кожинава А. А. Структура молитвы с точки зрения теории коммуникативного акта // Язык и культура. Третья международная конференция. Доклады и тезисы докладов. – К., 1994. – 181с.
9. Колисанки. – К., 2000. – 64с.
10. Лепяхін В. Ікона та іронічність / Пер. з рос. Т.Тимо. – Львів: Свічадо, 2001. – 288с.
11. Молитви за дітей. – Правосл. вид-во “Благодатний вогонь”, 2006. – 40с.
12. Молитовник. – К., 2001. – 507с.

13. Потапчук Т. Молитва – засада формування духовних цінностей української людини // Освіта і управління. – 2007. – №1. – С.75-80.
14. Православний молитовник. Молитви на всяку потребу. – 96с.
15. Придіте поклонімося. – Рим, 1991. – 1023с.
16. Пулюй І. Збірник праць. Том 3. Молитовник. Псалтир / За ред. В.Шендеровського. – К.: Вид-во “Рада”, 1997. – 271с.
17. Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології. – Львів: Свічадо, 2001. – 160с.
18. Рада І. Заворожуюча та охоронна сила молитовного слова // Укр.мова й літ-ра в сер.школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – №4. – С. 76-80.
19. Скаб М. Функціональна сфера апеляції української мови як об’єкт лінгвістичного дослідження // Українська філологія: школи, постаті, проблеми. Збірник наук. праць Міжнар. конференції (Львів, 23-25 жовтня 1998р.). – Львів: Світ, 1999. – Ч.2.
20. Словник української мови. – К.: Наук.думка, 1973. – Т.IV. – 840с.
21. Федик О. Мова і духовний адекват світу (дійсності). – Львів: Вид-во “Місіонер”, 2000. – 299с.
22. Шептицький Андрей. Отче наш. – Львів: Свічадо, 1998. – 64с.
23. <http://file078.mylivepage.com/chunk78/1151020/898/Молитва%20за%20дітей.rar>
24. <http://myworld.cv.ua/by2.htm#2>
25. <http://ruh-za-zhyttia.org.ua/?p=60>
26. <http://taras2008.ucoz.ua/publ/2-1-0-34>
27. <http://www.glas.org.ua/projects/prayer/>

Анотація

У статті досліджено структурно-семантичну організацію тексту молитви як одного із жанрів релігійного стилю. На прикладі молитов батьків та дитячих молитов з’ясовано визначальні та факультативні структурно-семантичні компоненти молитовних текстів, які в сукупності формують композиційно і змістово завершені текстові утворення.

Ключові слова: молитва, структурно-семантична організація, звертання, прохання, подяка, славослів’я.

STRUCTURALLY-SEMANTIC ORGANIZATION OF THE PARENTS’ PRAYERS AND CHILDREN’S PRAYERS TEXTS

Annotation

The article presents a research performed on the structurally-semantic organization of the prayer text as one of the religion style genres. On the basis of parents’ and children’s prayers there were defined basic and secondary structurally-semantic components of the prayer texts, which when combined produce compositionally and logically complete text combinations.

Key words: prayer, structurally-semantic organization, appeal, request, gratitude, glorification.